

»razjapljene praznine« (str. 135) i izmještene osobnosti predane dehumaniziranoj mašineriji, u društvu dezintegrirane cijelosti i rasapa vrijednosti. S kulminacijskim naglaskom na ugrozu samog fenomena života, Mumford kao veliku temu našeg doba najavljuje »obnovu života« ostvarenu oslobađanjem čovjeka i osobnosti te veličanjem umjetnosti. Čovjek koji ponovo osvještava svoju nutrinu i okolnosti ekspresijom u istinskom umjetničkom djelu afirmira »vrijednost života« čime »sam život biva obnovljen« (str. 121). Mumford će zatim sugestivno zaključiti: »[k]ad čovjek prestane stvarati, on prestaje živjeti« (str. 136); istinski je život samo onaj koji preoblikovanjem i transcendiranjem prirode, zbilje i vlastitih ograničenja, ostvarenim jednako u umjetnosti kao i u znanosti, filozofiji i religiji, dovodi tu istu prirodu do stanja samosvijesti i pronalaska životnog smisla i vrijednosti. Da je sadašnje stanje tek »prolazni poremećaj u rastu« (str. 137) čovjeka i civilizacije, koji će se u doglednoj budućnosti nadići, slijedimo li Mumfordove savjete u pokušaju, kako i sâm kaže, sagledavanja trenutnog problema, ako već ne pružanja završnog rješenja, pokazuju i pred sami kraj spomenute, uznosite Mumfordove riječi u čast čovjeka i vjere u njegovu veličanstvenu prirodu:

»Čovjek nije samo biće podređeno onome što je sada i ovdje: on je zrcalo beskonačnosti i vječnosti.« (Str. 135.)

Zaključno, Mumfordovo je djelo svojim značajkim uvidom u »razvojno ljudsko i društveno pitanje« obuhvaćeno »širokim planom promišljanja civilizacije« (str. 140), primijetiti će Rade Kalanj u završnoj bilješci, zapis nedvojbeno izuzetnog značaja ne samo u okvirima upućene akademske zajednice nego i za svakog žitelja modernog doba kojeg se obrađeno problemsko žarište tiče i dotiče. Njegove iscrpne, višedimenzionalne i dalekosežne analize posebnog područja umjetnosti i tehnike proizlaze iz temeljnog stajališta o odrazu mnogo šireg stanja modernog društva u tom jedinstvenom kompleksu dvojnosti. Zato je i temeljni Mumfordov odgovor na čitavu polemiku u djelu nemogućnost definitivnog zatvaranja ovog konkretnog problema sve dok se ne osmisli filozofija koja će biti sposobna preusmjeriti čitavo društvo prema *univerzalnom* jedinstvu i cjelovitosti. Ono ključno što iz Mumfordove knjige možemo izvući, a što bi i on, sudeći po ohrabrujućoj retorici, vjerojatno volio u konačnici i postići, jest izvjesna i poticajna zamjedba o tome da se mi sada, jednako kao i ondašnji slušatelji predavanja, nalazimo »u ključnom trenutku povijesti« koji će Mumford, s dosljednom dozom ambivalencije i iskrenosti, nazvati »trenutkom velike opasnosti, ali i veličanstvene nade« (str. 137),

od kojeg ne treba odustati, ali kojeg pod hitno treba mijenjati, oduševiti i oživjeti.

Lea Mraz

Arne Næss

Životna filozofija

Osobni osvrt na razum i osjećaje

Mizantrop, Zagreb 2021.,

prev. Mišo Grundler

Životna filozofija. Osobni osvrt na razum i osjećaje popularno je djelo norveškoga filozofa Arnea Næssa u kojemu autor razvija tezu o neraskidivoj povezanosti razuma i osjećaja u gotovo svim sferama života i življenja. Knjiga je izvorno objavljena 1998. godine na norveškome jeziku (norv. *Livsfilosofi. Et personlig bidrag om følelser og fornuft*), dok je 2002. godine prvi put prevedena na engleski jezik (engl. *Life's Philosophy. Reason and Feeling in a Deeper World*, prev. Roland Huntford). Danas obično slovi kao Næssova posljednja knjiga na engleskome jeziku, premda je 2021. godine *de facto* tiskana i njegova knjiga *There is No Point of No Return* koja donosi neke njegove ranije objavljene radove. Zahvaljujući zagrebačkoj izdavačkoj kući Mizantrop i nagrađivanom prevoditelju Miši Grundleru, Næssova *Životna filozofija* 2021. godine postala je dostupna hrvatskome čitateljstvu – i to kao prvi cjeloviti prijevod nekog Næssova djela na ovim prostorima.

Osim uvodne »Riječi čitatelju« (str. 9–11) i pogovora »Godinu dana poslije« (str. 181–188), knjiga se sastoji od sveukupno osam poglavlja: (I) »Pristup životu kao otvorenu krajolik« (str. 13–30); (II) »Kako osjećamo sebe i svijet?« (str. 31–57); (III) »O mašti, istraživanju i sitnom razboru« (str. 59–78); (IV) »Razum i osjećaji nisu različiti entiteti« (str. 79–95); (V) »Osjećaj za sve što živi« (str. 97–119); (VI) »Kako sazrijevaju naši osjećaji?« (str. 121–140); (VII) »Bez osjećaja nema učenja« (str. 141–159); (VIII) »Umijeće življenja – bavljenje malim stvarima naveliko« (str. 161–180), nakon kojih slijedi i hvalevrijedan prilog »Dubinski ekološki pokret. 'Ekozofija T' Arne Næssa« akademika i sociologa Ivana Cifrića, koji je u Republici Hrvatskoj, uz povjesničara

Tomislava Markusa, jedan od rijetkih koji se bavio teorijsko-kritičkom afirmacijom dubinsko-ekološke misli Arnea Næssa. Riječ je o prilogu koji je izvorno objavljen u časopisu *Socijalna ekologija* (sv. 11, br. 1–2) iste godine kada i prvi engleski prijevod Næssove *Životne filozofije*, a koji u mnogočemu olakšava dublje razumijevanje njegovih teorijskih postavki i šireg konteksta njegove misli.

Knjiga je to koja donosi puno toga novoga o onome starome. Za početak, nastala je kada je Næss već bio u podmakloj dobi i to kao zbirka filozofskih i autobiografskih ogleđa tematski usmjerenih na kritičko promišljanje neraskidive povezanosti razuma i osjećaja, a o čemu ovaj ugledni norveški filozof zapravo nikada i nije toliko predano pisao u svojim drugim djelima kao što to čini u ovoj knjizi (izuzev djela posvećenih Spinozinoj filozofiji). Na tome tragu, autor u uvodnome dijelu ističe glavni motiv pisanja ove knjige:

»Bližim se 90. godini i mogu reći da sam proživio život. Iz ove perspektive iznenaduje me koliko sam se često vodio snažnim osjećajima. [...] Tek kao profesor shvatio sam koliko je teško potiskivati značaj osjećaja u životu i društvu i istodobno slaviti apstraktno mišljenje i razum. Potrebno nam je i jedno i drugo. [...] *Životna filozofija* nipošto nije zamišljena kao stručno štivo iz filozofije. Zato ne sadrži fusnote ni bilješke. Nastojao sam napisati kratku knjigu o nekoliko meni važnih tema – s fokusom na osjećaje kao ishodište.« (Str. 9–10.)

Nadalje, uz pomoć suradnika i prijatelja Pera Ingvara Haukelanda, Næss je u *Životnoj filozofiji* sabrao veliku količinu ranije »nerazvrstanog i neobrađenog pisanog materijala« (str. 10), koji donose brojne nepoznate detalje o inače relativno dobro poznatom životu i djelu norveškoga filozofa. Čitatelji tako mogu saznati razne zanimljive biografske podatke o njegovu najranijem djetinjstvu, bavljenju muzikom i planinarenjem, iskustvu studiranja i kasnijoj profesuri, ali i upoznati se, što je mnogo važnije, s briljantnim »razumom« i raskošnom paletom »osjećaja« jednoga utjecajnog filozofa. Premda se ne radi, kako autor kaže, o »stručnom filozofskom štivu«, ova knjiga daje povoda za jedno »novo čitanje« Næssovih djela, ono koje bi kritički promislilo uvriježenu i, kako se čini čitajući ovu knjigu, ne posve utemeljenu tezu o ranoj i kasnoj fazi njegova mišljenja. Næss je, naime, u povijesti filozofije ostao zapamćen kao idejni začetnik tzv. »empirijske semantike« i »dubinske ekologije«, dvaju filozofskih nastojanja koja su ugrubo obilježila njegovu ranu i kasnu misao. U prvom je slučaju riječ o empirijskoj utemeljenoj filozofiji jezika koja kroz razne lingvističke metode i postupke nastoji doprijeti do preciznog, jasnog i nedvosmišlenog značenja filozofskog pojmovlja (npr. *istina*). S druge strane, dubinska ekologija socijalno-politički je pokret s čvrstim teorijskim

temeljima u Næssovoj filozofskoj misli, koji se zalaže za biosferni egalitarizam i samoostvarenje svih ljudskih i ne-ljudskih živih bića kroz (samo)identifikaciju moralnoga subjekta s bogatstvom i raznolikošću svih oblika života na Zemlji. Pritom su, kako Næss upozorava, upravo osjećaji, tj. mogućnost suosjećanja i spontano iskustvo bitni faktori ljudske prirode za postizanje navedenih ciljeva.

Iako se na prvi pogled može činiti da između ovih dvaju filozofskih nastojanja postoji evidentna nepovezanost, a koja se u literaturi ponekad čak i opravdano dovodi u vezu s Næssovim napuštanjem fakulteta i ugledne profesorske pozicije na Sveučilištu u Oslu, *Životna filozofija* daje naslutiti da odnos između Næssove rane i kasne faze mišljenja nije tako samorazumljiv kako ga neki autori nastoje prikazati. Dapače, i sâm Næss osvrnuo se na potonju epizodu njegova života:

»Kad sam najavio odlazak s fakulteta, bilo je mnogo nagadanja o razlogu. [...] Da bi se znao pravi razlog mog odlaska, u intervjuu za Norvešku novinsku agenciju obznanio sam da želim 'više živjeti nego funkcionirati'. Moj unutarnji glas rekao mi je da je došlo vrijeme za nešto drugo. [...] No nakon što sam se oslobodio fakulteta, nisam doživio nikakav osobni preokret. Ostao sam vrlo aktivan u ekološkom pokretu.« (Str. 176–177.)

Premda je neuputno da je Næss u kasnijoj fazi mišljenja svoj fokus usmjerio na dubinsku ekologiju, pogrešno bi bilo tvrditi da je u potpunosti odustao od svojih ranijih filozofskih nastojanja. Štoviše, on u *Životnoj filozofiji*, knjizi koju piše kao devedesetogodišnji intelektualac koji dubinski promišlja o vlastitom životu, upravo i dovodi u vezu svoja ranija i kasnija nastojanja. Osim kroz živopisne komentare i zanimljive osvrtne na vlastiti život, to se ponajbolje vidi u njegovu promišljanju osjećaja, tj. mogućnostima i granicama njihova izražavanja, odnosno njihovoj subjektivnoj i objektivnoj strani, a pri čemu jezik, dakako, ima ključnu ulogu. Næss je tako na jednom mjestu zapisao sljedeće:

»Je li teško izraziti osjećaje? To neobično pitanje može poslužiti kao ishodište za razmišljanje. Društvo ljudima postavlja okvire osjećaja i govori kako bismo ih trebali izraziti ili zatamiti. Zbog niskog kotiranja osjećaja u društvu, ljudi izbjegavaju iskreno ih izražavati. Bilo da su nam ti okviri prestrogi ili preblagi, moramo se suočiti s činjenicom da potiskivanje osjećaja dovodi do depresije i drugih neželjenih stanja.« (Str. 34.)

Nedugo nakon toga, svoj je fokus usmjerio na uporabu riječi u kontekstu filozofskog promišljanja razuma i osjećaja, stavivši poseban naglasak na »višeznačnost« i važnost »jasne i nedvosmišlene definicije« značenja riječi u svakodnevnom kontekstu:

»Mnogo se govori o riječima. Riječi imaju višestruko značenje – postoji niz različitih i smislenih tuma-

čenja njihova značenja. Čak i u ozbiljnom istraživanju afekata, emocija, osjećaja i raspoloženja, riječi kojima ih opisujemo uspješno ili bar dovoljno dobro u svakodnevnom kontekstu daju povod tisućama razloga besplodnoj raspravi među stručnjacima ako se u obzir ne uzme višeznačnost riječi. Uz jasnu i nedvosmisleni definiciju značenja neke riječi u svakodnevnom kontekstu mogu se izbjeći površinska nepodudaranja. Nezgodno je postaviti pitanje tko od teoretičara iz područja društvenih znanosti i filozofije upotrebljava izraze koji se tiču osjećajnog života ispravno, a tko pogrešno tumači njihovo 'pravo' značenje. K tome, nije zgodno niti govoriti o riječima kao određenim pojmovima.« (Str. 39.)

Ovdje je zanimljivo primijetiti da Næss svojim dubinskim uvidima pruža dovoljno čvrste temelje za konstituiranje onoga što bi se uvjetno moglo nazvati »filozofskom teorijom emocija«, koja u bitnom smislu podrazumijeva i jednu »etiku suosjećanja«. No, ovdje valja podsjetiti da je norveški filozof izbjegavao koristiti riječ *etika* za vlastitu misao te da je svoju životnu filozofiju, koju je velikim dijelom utemeljio na Kantovoj distinkciji između moralnog i lijepog djelovanja, običavao nazivati i *ekozofijom T* – prema prvom slovu njegove vikendice Tvergastein. Tako je jednom prilikom, boraveći upravo u svojoj vikendici koja se nalazi na padinama gorskog lanca Hallingskarvet, zapisao sljedeće retke:

»Kad sam 1937. sagradio ovu vikendicu u Tvergasteinu, želio sam postati dio te planine. Nisam samo želio dolaziti u posjet nego pripadati. U ovom gorskom kraju proveo sam oko 12 godina života. Kad me netko pita kako se osjećam, mogu reći da se ovdje osjećam ispunjeno i cjelovito – kao s bliskim prijateljem koji ne govori mnogo i zadržki se dokasna, s kojim se mogu družiti sve do jutra. Ne pravim jasnu razliku između sebe, vikendice i vegetacije koja me okružuje, osobito cvijeća. Uživam kad je sve u cvatu.« (Str. 32–33.)

Međutim, u tom kontekstu nikako ne smijemo izgubiti iz vida činjenicu da je Næss nerado koristio riječ *emocija* – s obzirom na njezinu višeznačnost i nedovoljno jasnu i preciznu definiciju unutar svakodnevnog i znanstvenog diskursa. Ili autorovim riječima:

»Pojam 'emocija' ja osobno ne upotrebljavam. Često se koristi kao sinonim za 'osjećaj', no emocija previše asocira na snažne osjećaje da bi taj pojam bio sinonim za moje poimanje 'osjećaja'. Ta asocijacija postat će jasnija kad pobliže analiziramo pridjev 'emotivno'. Za neke ljude kaže se da su 'emotivniji' od drugih, što se nerijetko smatra negativnom karakteristikom. Isto vrijedi i za pridjev 'osjećajan', ali ipak u manjoj mjeri. U ovoj ću se knjizi pobliže osvrnuti i na nešto što nazivam izuzetno slabim osjećajnim tonovima. U taj se kontekst pojam 'emocija' loše uklapa. Taj je pojam prikladniji za intenzivnije osjećaje, osjećaje koji diru čovjeka. 'Kažeš da trenutno ne osječaš ništa. Ja smatram da ipak imaš emocije i u ovom trenutku.' U ovom kontekstu prikladnije je reći da dotični ima osjećaje, makar oni bili slabi.« (Str. 40.)

To je u konačnici dovelo norveškoga filozofa do kritičkog promišljanja »umijeća i umjetno-

sti življenja«, koje karakterizira »sposobnost bavljenja malim stvarima naveliko« (str. 167), ali i povijesnih primjera »umjetnika življenja«, pri čemu se posebno osvrnuo na kralja Olava V., Gandhija, Petera Wessela Zapffea i Majku Terezu (str. 169–171). Pritom su osobito znakovita njegova sljedeća zapažanja:

»U okvirima osjećajnog života veoma je značajno promišljati umijeće življenja. [...] Katkada život doživljavamo samo kao niz nedaća, kriza i bolnih situacija. Zapitamo se tada 'Kako da se sa svime time nosim?' ili 'Ma li uopće načina da se to riješi?'. Oni koje nazivamo umjetnicima življenja u pozitivnom smislu ustvari su ljudi koji su *ovladali* osjećajnim životom, koji se kroz život probijaju ne poričući središnju ulogu osjećaja, ali svejedno ne dopuštaju da ih osjećaji nadvladaju i upravljaju njima. Umjetnik življenja drži sve te komponente u ravnoteži.« (Str. 164.)

Promišljajući tako o uvriježenoj predrasodi da osjećajima nije mjesto u strogom filozofskom i znanstvenom diskursu, Næss podsjeća na stari Spinozin postulat da bez osjećaja nema promjene (str. 81) te na tome tragu upozorava da bez osjećaja nema ni pravog učenja, ni istinskog napretka (str. 141). Smještajući ovu raspravu u dubinsko-ekološki kontekst, Næss u konačnici upozorava:

»Potrebno nam je novo doba prosvjetiteljstva i vjera u korjenitu promjenu svih aspekata industrijskog društva, uključujući vjeru u mogućnost rješavanja problema ratova, siromaštva i ekološke krize. No prva dva problema prisutna su već tisućljećima i nije realno očekivati da ćemo već u 21. stoljeću odnijeti 'pobjedu' nad njima. Isto vrijedi i za naš novi cilj, očuvanje bogatstva i raznolikosti života na Zemlji. Koliko će se situacija pogoršati tijekom 21. stoljeća nemoguće je reći. Upravo zato budućnost čovječanstva ovisi o svakom, pa i najmanjem doprinosu svakoga od nas.« (Str. 162.)

S tim u vidu, ovdje svakako valja dodati da se i njegova životna filozofija (tj. *ekozofija T*), sagledana u kontekstu njegova privatnog i profesionalnog života, opravdano može shvatiti kao svojevrsno umijeće življenja, dok se Næss u bitnom smislu ne pokazuje ništa manjim umjetnikom življenja s obzirom na to da je njegova filozofska misao još od najranijih dana bila vođena uzvišenim razumom i iskrenim osjećajima.

Zaključno, hrvatsko izdanje Næssove knjige *Životna filozofija. Osobni osvrt na razum i osjećaje* predstavlja važan i neizostavan doprinos svima onima koji pronalaze interes bilo u filozofskoj misli norveškoga filozofa, bilo u filozofskim teorijama emocija, bilo u životnoj filozofiji općenito. Potaknuti pozitivnim *osjećajima* i *razumskom* strukturom argumentacije, naposljetku valja kazati da ova knjiga budi veliku nadu u svijetlu budućnost recepcije filozofske misli Arnea Næsssa.

Jan Defrančeski